

6. Etymologie

De etymologie is het deelgebied van de taalkunde dat de herkomst van woorden bestudeert. De etymologie van een woord is de historische verklaring voor de manier waarop de vorm van het woord tot stand is gekomen; daarom wordt het ook wel de woordherkomst genoemd.

Achtergrond

Een woord krijgt een etymologie wanneer het qua vorm en betekenis zodanig overeenstemt met een woord in een andere taal, dat er geen sprake kan zijn van toeval. De etymoloog maakt in zulke gevallen onderscheid tussen vier verschillende categorieën. In de eerste twee categorieën is sprake van een etymologische verwantschap, in de laatste twee niet.

1. Erfwoorden en gemeenschappelijke bron

Als verschillende talen een grote hoeveelheid woorden kennen met een vergelijkbare vorm en betekenis, dan is het waarschijnlijk dat deze talen zich uit één en dezelfde brontaal hebben ontwikkeld. Veel woorden in beide talen hebben zich dan uit hetzelfde woord in de brontaal ontwikkeld. We spreken dan van 'verwante woorden' ofwel cognaten, en in ditzelfde verband is er vaak ook sprake van verwante talen. Het kan ook gebeuren dat hetzelfde woord in de brontaal zich op twee manieren ontwikkelt in een taal die eruit voortkomt of later nog eens in een andere vorm geleend wordt (zie hieronder). In zo'n geval is sprake van een doublet. In het moderne Frans zijn op deze manier vrij veel doubletten uit het Latijn ontstaan. Veel verschillen tussen de woorden van de ene taal en die van de andere worden veroorzaakt doordat elke taal haar eigen uitspraakregels heeft. Niet alleen de woordenschat van een taal verandert mettertijd, ook deze regels veranderen, zij het in een veel lager tempo. Daardoor kunnen hele reeksen verschillen tussen verwante woorden worden verklaard met een klein aantal systematische verschillen in uitspraak, die in de loop van de tijd

ontstaan zijn. Zo'n uitspraakverandering die zich in een bepaald taalgebied in een bepaalde periode voordoet of heeft voorgedaan wordt een klankwet genoemd; het opsporen en plaatsen ervan is een van de belangrijkste activiteiten in de historische taalkunde, het deel van de taalkunde dat de ontwikkelingsgeschiedenis van talen probeert te achterhalen. Voor de Indo-Europese talen is een groot aantal klankwetten al in de 19e eeuw vastgelegd.

2. Leenwoorden

Wanneer woorden in verschillende talen op elkaar lijken, maar er geen sprake is van klankwettige overeenstemming, dan is er waarschijnlijk sprake van een leenwoord. Het woord tank is bijvoorbeeld in vele talen hetzelfde, hetgeen komt doordat al die talen hetzelfde woord uit het Engels hebben overgenomen. In het Duits is het woord dus niet Zank, omdat de ontleening van het woord pas plaatsvond na de afficatie $t > z$.

3. Klanknabootsingen

Woorden uit verschillende talen kunnen ook op elkaar lijken omdat ze klanknabootsingen zijn van hetzelfde geluid. Dit noemt men een klanknabootsing of een onomatopee. Net als bij leenwoorden stemmen onomatopeeën in verschillende talen vaak overeen in vorm en betekenis, maar trotseren zij de zo mogelijk gevonden klankwetten.

4. Elementaire begrippen

Verder is het nog zo dat de fonetiek van talen er op natuurlijke wijze voor zorgt dat in veel talen de woorden voor zeer elementaire concepten qua vorm op elkaar lijken, hoewel ze etymologisch in geen enkel opzicht verwant zijn. Dit zijn meestal de woorden die een taallerend kind het eerst leert, dus de articulatie ervan moet ook wel heel eenvoudig zijn. Zo betekent het Chinese mā (媽) hetzelfde als de Nederlandse woorden ma en mama. Hier is geen sprake van etymologische verwantschap, maar de klanken waaruit deze woorden bestaan zijn zeer eenvoudig te articuleren terwijl het tevens zo'n beetje de eerste woorden zijn die een kind leert.